

Живојин СТАНОЈЧИЋ /Београд/

ИЗ СТЕВАНОВИЋЕВИХ УЧЕЊА О РЕЧЕНИЦИ

1. Крајем XX века и у нашој лингвистици почиње интензивнија употреба појма и термина „парцелација реченице” као категорија анализе језика лепе књижевности. У томе врло запажене радове даје проф. М. Радовановић, који, на пример, у једном од њих, такође, врло исцрпно и савесно наводи многе раније ауторе, којима „углавном и припада заслуга за иницирање и оживљавање дискусије о непотпуним реченичним образовањима у српско-хрватском језику”: М. Стевановића, Ж. Станојчића, Б. Остојића, Б. Вулетића, М. Ивић, који су 60-их година – томе времену примереним инструментаријем лингвистике – дефинисали и анализирали материју у питању.¹

Управо овај научни састанак права је прилика да укажем и на један од битних приступа академика Михаила Стевановића нашем књижевном језику, а онда, у светлу таквог његовог глобалног приступа, да укажем и на језичку материју датога нивоа парцелисане реченице у језику прозе једног од два наша највећа писца XX века, на језичку материју романа „Сеобе” Милоша Црњанског. Прилика првог научног састанка посвећеног Михаилу Стевановићу управо је и контекст који ће оправдати композицију мога реферата. Овај реферат је стварно апстракција више мојих у току неколико деценија објављених радова посвећених проучавању материје коју је академик М. Стевановић дефинисао појмовима и терминима „непотпуна реченица” и „исказ”. У томе смислу, реферат има и „нове” елементе *ај-сјиракције*, али и „старе” елементе констатација које ћете, природно, моћи окарактерисати као феномен „*déjà vu*”.

У целини – мој реферат је и повратак Стевановићу, повратак који његова лингвистичка мисао потпуно заслужује. То је повратак управо аналоган ономе који су учинили наши лингвисти структуралисти последње четвртине XX

---

¹ В. поглавље *О парцелацији реченице као језичком јосијуку*, на стр. 152 његове књиге *Сјиси из синџаксе и семаниџке*, Сремски Карловци Нови Сад, 1990.

века – када су се вратили Белићевом учењу о именици, насталом у првој четвртини тога века.² И за Стевановићево учење у датом сегменту синтаксе може се рећи исто што су ти лингвисти казали о Белићу. Да дословно цитирам: „Новији развој лингвистике долази... као најбоље признање његовим схватањима” и, даље – речено за Белића, а апсолутно прилично и академику којем посвећујемо овај научни састанак – Стевановић „се, у ствари, тим развојем доказује као претеча неких од оних познијих остварења која су означила отварање новог, значајног поглавља у историји лингвистике”.³

Прво – основни став Михаила Стевановића, који је после великог броја студија из готово свих области науке о српскохрватском језику и новијем књижевном језику, средином ХХ века, објавио и нашу прву у томе веку дескриптивно-нормативну граматiku *Савремени српскохрватски језик – Граматички системи и књижевнoјезичка норма I и II* (Београд 1964, 1967), био је да се таква граматика мора оснивати на проучавању и систематисању актуелног језичког материјала из дела најбољих литерарних стваралаца модерне епохе. Као кодификатор књижевног језика, он је тај став експлицирао у својој лингвистичкопрограмској студији-беседи под насловом *Однос гpаматичара ђрема норми књижевног језика* (Споменица – Посебна издања САНУ ССCLXXVII, 26, Београд, 1964, стр. 197–209). На теоријској основи коју је формулисао као законитост да „норму књижевног језика нико споља не ствара, него она постоји у њему самом”, каже тамо Стевановић да је управо најважнији принцип изградње књижевног језика, као богате ризнице „најсавршенијег средства за међусобно општење и комуникацију” – проучавање језика најзначајнијих писаца који стварају језик књижевности и културе и дају му посебан печат.⁴

И, друго – после Белићевог скицирања проблема непотпуних реченица, оних које Белић назива глобалним термином и с к а з,⁵ Стевановић је први код нас узео у темељиту обраду све елементе оне материје коју данас називамо „парцелисаним исказом”, одн. „парцелисаном реченицом”. Учинио је то двома расправама, које је касније интегрисао и у своју велику

² В.: М. Ивић, *Актуелности Белићевих ђодела на именицу*, Зборник радова о Александру Белићу, САНУ, Посебна издања, СДХСVIII/28, Београд, 1976, стр. 159–171.

³ Ибидем, стр. 171.

⁴ М. Стевановић, *Однос гpаматичара ђрема норми књижевног језика*, Споменица, Посебна издања САНУ, ССCLXXVII, 26, Београд, 1964, стр. 197. В. и: Р. Јакобсон, *Лингвистика и поетика*, Београд, 1966, 32–53; V. Matezius, *Opšti principi jezičke kulture, Spisovná čeština a jazyková kultura*, Praha, 1932, 245–258.

⁵ А. Белић је то учинио у IV одељку своје расправе која, иначе, носи наслов *О сложеним реченицама и сродним ђојавама*, а објављена је у Нашем језику, н. с. V/7–8, Београд, 1954, стр. 227–234; V/9–10, Београд, 1954, стр. 297–305.

Синџаксу, други том монументалног дела које сам споменуо.⁶ Прва од њих је под насловом *Карактер одредаба самостјалних речи и разлике међу њима* објављена у Јужнословенском филологу (XXIII, 1–4, Београд, 1958, стр. 23–34), друга – у Нашем језику (н. с. IX, 1–2, Београд, 1958, стр. 5–23), под насловом *Реченице без развијених главних делова*. Две расправе настале су у исто време и, иако их сам М. Стевановић није текстуелно повезао, јасно је да их истраживачи морају узимати као једну органску целину. Јер – из целог система који је Стевановић апстраховао из конкретне језичке материје која је била предмет његове анализе такође је јасно да дате одредбе, као делови синтагми у реченицама, стоје у генетичкој, ако не чак и у генеричкој,⁷ вези са синтаксичким јединицама које је Стевановић називао формално непотпуним реченицама, одн. исказима.

2. У једном свом ранијем раду (под насловом *Из синџаксе реченице – айозиџивна катџџорија као језички знак*⁸ анализирао сам, на узорку из „Сеоба” М. Црњанскога, управо процес осамостаљивања синтаксичких јединица које су предмет наведена два Стевановићева рада. И то пре свега оних које је он сврставао у *айозиџивне одредбе*. Рекао сам тада да су испитивачи, имплицитно, већ уочили да се прозни текстови М. Црњанског одликују изузетно великом заступљеношћу *зареза* као интерпункцијског знака. Кажем – имплицитно, јер заправо тај факат подразумева и анализа „парцелације реченице”, коју је, управо на језику М. Црњанског, код нас – у домену форми у којима се „парцелисани” елеменат реченице јавља – до сада најпотпуније дефинисао М. Радовановић⁹. Зарез је, истакао сам тада, графемско обележје реченичног супрасегменталног састојка интонације, а ова је, као што је познато, у суштини – материјални, остварени знак било делова просте реченице, било конституентских реченица у сложеној реченици. То јест – ранга је, *de facto*, морфеме или „минималне значењске јединице језика” – „a diverse category which comprises simple words, prefixes and suffixes, inflexions, non-independent roots and other elements, including even the intonation of the sentence”.¹⁰ А онда сам ту категорију прегледао као знак остварен у реченичним конституентима познатим у традиционалној граматици под називом *айозиџивних реченичних катџџорија*. И – уз навођење констатаци-

⁶ В.: М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик*, II. Синтакса, Београд, 1986, стр. 95–119, под једноставним насловом *Нейозиџивне реченице*.

⁷ В.: Ж. Станојчић: *О једном реченичном моделу у роману „Сеобе”*, Научни састанак слависта у Вукове дане, 20/2, Београд, 1991, стр. 135–142

⁸ Рад је штампан у часопису *Јужнословенски филолог*, LVI/3–4, Београд, 2000, стр. 1085–1089.

⁹ *Ibidem*, стр. 117–163.

¹⁰ St. Ullmann, *Language and Style*, Oxford, 1966, 5 – парафразирајући Чарлса Хокита (C. F. Hockett, *A Course in Modern Linguistics*, New York, 1958, 65).

је П. Ивића да је „интонација основно средство за образовање реченице” у смислу комплекса појава који, управо за овде означену тему – за апозитивне синтаксичке категорије – представљају врло релеванту основу коју овај знаменити лингвиста дефинише као опозицију „потпуне према непотпуним реченицама”.¹¹

Такође сам истакао као разумљиво што се у Радовановићевој исцрпној анализи поступка парцелације, осим *зареза*, подразумева и интерпункцијски знак *ишачке*.

3. Сада ћу, међутим, указати и на једно специфично осамостаљивање апозитивних конституената истичући једновремено да је за лингвистичку класификацију његову основа управо – Стевановићево схватање односа међу потпуним и непотпуним јединицама нивоа реченице.

У својој расправи под насловом *О једном реченичном моделу у роману „Сеобе”* (Научни састанак слависта у Вукове дане, 20/2, Београд, 1991, стр. 135–142), наиме, повукао сам паралелу између морфемске и морфосинтаксичке јединице, односно тачније – нашао аналогију у формирању реченичне мелодије помоћу понављања датих језичких јединица у дискурсу одређених димензија.

Ево, како је то изгледало. Константовао сам у тој расправи, дакле, да је за п е с н и ч к и језик Милоша Црњанског већ је речено да је то „*ишако* модеран језик”.¹² При томе је лексеми *ишако* дата конотација „у великој, изузетној мери”, а исти квалитет приписан је и језику његове п р о з е , у којој је утврђен и исти садржајни квалитет, како је речено – „сложена филозофска димензија”,¹³ тј. иста она која је констатована у његовој поезији.

Ми смо, као лингвисти – мислио сам – у овоме заинтересовани пре свега за несумњиву чињеницу „модерности” језика М. Црњанског. И знајући за Јакобсонову истину о несумњивом п р и м а р н о м ф о л к л о р н о м слоју свих словенских књижевних језика,¹⁴ истичемо да „модерност” књижевног језичког израза присуством овога слоја није ниуколико оштећена. Управо, могли бисмо рећи, окренувши тезу, да ће п р и с у с т в о тога слоја, зависно од суптилности пишневог језичког осећања, да се послужи-мо овим Белићевим појмом,¹⁵ и зависно од суптилности његовог *procédé-a* – бити и савршен квалитет (дефинисане) м о д е р н о с т и језичког израза, језика појединачног остварења.

¹¹ П. Ивић, *Месито ѓрозодијских феномена у сѓрукѓтури језика*, Целокупна дела, X/1, Сремски Карловци – Нови Сад, 1998, 110.

¹² Н. Милошевић у предговору *Сабраним делима* М. Црњанског, *Сеобе I*, Београд, 1966, 15.

¹³ Ибид., 54–55.

¹⁴ В.: Р. Јакобсон, *Линѓвисѓтика и ѓоеѓика*, Београд, 1966, 32–53.

¹⁵ А. Белић, *О језичкој ѓприроди и језичком развѓѓку*, I, Београд, 1958₂, 25.

Указао сам тада на морфосинтаксичку секвенцу, коју сам условно назвао *џауџолошким исказом морфосинтаксичког нивоа*¹⁶ као на секвенцу с кореном у ф о л к л о р н о м слоју језика, и то толико изразитој да је класична граматика српског језика региструје у синтакси као посебну врсту објекта. Она то чини и упркос синтаксичкој једнакости са сваким другим правим (директним) објектом, чија је ознака *vb + accø*, дајући јој и термин унутрашњи објекат,¹⁷ и – дакако – конотацију архаичног песничког стила.

И управо због доследности лингвистичког приступа, и, наравно, по природи ствари, ја сам – мислим, логично, или бар довољно оправдано – ову секвенцу проширио и изван само објекта, тј. и на сваку секвенцу с поновљеном морфемом уопште. Природно, у одређеној синтаксичкој структури.

4. Навео сам да је већ књижевни теоретичар Н. Милошевић, истина, глобално, установио да одломак из „Стражилова” Милоша Црњанског: *А њрах, све је њрах, кад диђнем увис руку и њревучем над њровидним брдима, и реком* – „представља (не) само адекватан израз извесне мелодије, мелодије која пријатно узбуђује наш слух”,... али да „није само мелодичност оно што осећамо суочавајући се са овим стиховима М. Црњанског”.¹⁸ Књижевни теоретичар је ишао за својим задатком, он је тражио, и нашао, како каже – уз мелодијску и емотивну компоненту и филозофску димензију.¹⁹

За нас, као лингвисте-граматичаре – рекао сам у томе раду – уочљива је (наравно, уз значење) категорија м е л о д и ј е и ми један од њених елемената, као потпуно објективан, видимо у својеврсном „морфосинтаксичком таутолошком исказу” *А њр а х , све је њр а х ...* – у исказу са поновљеном морфемом/лексемом *њрах*, а узетом у контексту са лексемом која је део са оном (Милошевићевом) „филозофском димензијом” – једнака појму „изворни доживљај безвредности свега постојећег”.²⁰

Истакао сам да је, м о р ф о с и н т а к с и ч к и , реч о поновљеној секвенци именског дела предиката: *А /све је/ њрах₁ – све је /њрах₂/, а с е м а н т и ч к и*, да је реч о асоцијативној вези појмова: „прах” ↔ „пропадање свега постојећег” ↔ „безвредност”, док је с т и л с к и реч о говорничкој (пишчевој/нараторовој) употреби једног, иначе, гласовног проседеа, али (ако се може тако рећи) – на нивоу синтаксичке јединице реченице (понављање истог језичког елемента у његовој укупности).

¹⁶ Раније у једној својој расправи, због понављања морфема с циљем стварања мелодичности, употребио сам и назив: „алитерација морфосинтаксичког нивоа”.

¹⁷ В., нпр.: М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик*, II, Београд, 1986а, 78: *Вечераше ѓосјодску вечеру. – Век је с њим вековала. – Град ѓрадила ѓтри брајша рођена.*

¹⁸ В. напред наведени предговор, стр. 10.

¹⁹ В. стр. 10–11 тога предговора.

²⁰ Наведени предговор, стр. 12.

5. Аналогију сам тада нашао и у ширем дискурсу. Наиме, у ономе што сам назвао и с к а з н и м сегментом н а с л о в а п о г л а в љ а у овоме роману. Нашао сам је – у роману „Сеобе”,²¹ дакле, п р о з и која у структури новеле носи и структуру филозофског исказа (по напред поменути дефиницијама теоретичара књижевности, које узимам као да-те), али која носи, по истим налазима, и структуру п о е т с к о г и с к а з а . Ово последње – рекао сам – носи (и због многих елемената као што су слика, избор лексике и др.) и због начина на који његов аутор с т р у к т у р и р а ј е з и к . То сам показао на једном ограниченом сегменту тога језика.

Описао сам тај сегмент, једном поједностављеном схемом, овако:

(а) Прва књига „Сеоба” има 10 поглавља;

(б) свако поглавље (I–X) има свој н а с л о в ;

(в) сваки наслов припада своје поглављу – (1) прво, или као његов *садржајно-облички сеџменѝ*, када је он цела реченица или неки део реченице из поглавља; или (2) друго, као његов *садржајни сеџменѝ*, када он не мора имати никакав део једнак неком делу текста у обличкој, одн. лексичкој сфери језика;

(г) и у првом, и у другом виду – *наслову њоџлава* могао би се приписати карактер који има *моѝо њоџлава*.

У овој структури, карактеристично за „Сеобе” је пишчево смештање номинативног исказа, тј. непотпуне реченице чији је општи знак облик номинатива именске речи без иједног знака предикативности, осим, дакако, и н т о н а ц и ј е .²² То смештање је изведено управо реализацијом принципа таутологичности на реченичном, а овде чак и на дискурсном нивоу, јер – први исказ-мото је номинативни исказ. Пошто сам схему начина тога смештања својевремено детаљно приказао у своје раније објављеном раду,²³ овде ћу је приложити у виду додатка (1) на крају реферата.

б. Овакво структурирање мото-наслова, рекао сам тада, сублимисани је израз високе заступљености формално непотпуне реченице у језику романа „Сеобе”. Исказ, као други тип оваквих, непотпуних, парцелисаних реченица, заступљен је – у истом дискурсу – на специфичан начин, који се види у опозицији

(а) формално непотпуне реченице типа: /у ноћи, пак, рчекао га је ^спакао. / ^сЊен заџрљај, њени безумни најади, њени дуџи, неуморни ѝрсѝи. Њена ле- ѝоѝа, крај ваѝре, надземаљска, њен ѝоџлед и њен ѝлач. (Сеобе, 114) и

²¹ Грађу узимамо из књиге: М. Црњански, *Сеобе*, I, Просвета, Београд, 1966.

²² В.: М. Стевановић, Реченице без развијених главних делова, *Наш језик*, н. с., IX/1–2, Београд, 1958–1959, 16, 17–21; П. Ивић, Место прозодијских феномена у структури језика, Целокупна дела, X/1, Сремски Карловци – Нови Сад, 1998, 108, 110.

²³ Ж. Станојчић, *О једном реченичном моделу у роману „Сеобе”*, Научни састанак слависта у Вукове дане, 20/2, Београд, 1991, стр. 135–142.

(б) исказа типа: *Бескрајни, њлави круџ. У њему звезда.*
 – што значи да је овај други тип заступљен у два сектора – по себ и по г значаја – јер се понавља, као почетак и крај насловне мото-структуре у целини исказа (дискурса). Тиме поприма, додају сада, управо све карактеристике (поетског) р е ф р е н а , чиме несумњиво, уз многе друге елементе, текстури ове п р о з е додаје мелодијске елементе поезије. .

Понавља се – другим речима, како сам тада рекао – чинећи од свих реченица употребљених у десет наслова – *један исказ*, који цео овај п р о з н и текст, и формом његовом, приближава п о е т с к о м тексту, ако га и не једначи с њим потпуно.

С друге стране, овом моделу реченице, са свим особинама парцелисане реченице, у роману М. Црњанског основа је и изванредно честа појава а п о з и т и в н и х одредби и самосталних и несамосталних речи у п о т п у н о ј реченици, дакле – делова реченица које пауза, са доста изразитом р е ч е н и ч н о м интонацијом чак, одваја од одређиваних делова²⁴ и као такве готово „осамостаљује”, даје – не апсолутно, али свакако у доброј мери – скоро ранг формално непотпуне реченице, реченице управо онога типа који се даје у Стевановићевим дефиницијама. То је тип:

(а) И кад је каткад, *узнемирен, раширених поздрва*, помишљао и на то (Сеобе, 186). – Дубина, кроз коју протиче река, *муњна и нейроходна*. Земља је тамна, *невидљива и кишовија* (Сеобе, 111);

(б) У *нейрекидној свађи са оцем*, Аранђел Исакович је опет водио јашући пред њима, *са својим леђим, љојазним служом Аркадијем* (Сеобе, 204).

То је – рекао сам у томе раду – дакле, она синтаксичка јединица интонацијске завршености врло блиске интонацији пуне реченице, за коју можемо сматрати да је генетички (и генерички)²⁵ везана са *формално нейојћуном реченицом*, па и са *исказом*, који је М. Стевановић већ одавно дефинисао као апсолутно непотпуну реченицу, са одсуством свих елемената предикативних знакова, осим – интонације, која је сасвим близу типичној реченичној, дакле, завршеној интонацији.

Првом, тј. *формално нейојћуном реченицом*, роман који је предмет нашег истраживања у домену описаног модела исказа – изузетно је богат. Тиме отвара и друга питања, која поставља пред науку о језику, од којих (у вези са материјом *реченице*) пре свега – питања интерпункцијских законитости, или тачније: питања синтаксичких законитости које леже у основама

²⁴ В.: М. Стевановић, Карактер одредаба самосталних речи и разлике међу њима, *Јужнословенски филолоџ*, XXIII/1–4, Београд, 1958, 32; L. Bloomfield, *Language*, New York, 1958, 170–171; V. V. Vinogradov, *Sintaksis*, I, Moskva, 1954, 12.

²⁵ R. Ohmann, *Generative Grammar and the Concept of Literary Style*, D.C. Freeman: *Linguistics and Literary Style*, New York, 1970, 264 (258–278).

интерпункције и лингвистичких закључака о њој.²⁶ Али је за структуру *на сл о в н о г и с к а з а*, коју овде приказујемо, битна трансформација (у пишчевом проседеу) једне формално непотпуне реченице у номинативни исказ, синтаксичку јединицу, у многоме битно различиту од прве.

Наиме, очито, део реченице – *Тада, ѿмућеном свешћу, ѿрво зачује лавез ѿаса и ѿој ѿеѿлова, да одмах заѿим широм, у мраку, оѿвори очи и не види нишѿа, али да му се учини као да види, у висини, б е с к р а ј а н , ѿ л а в и к р у ѿ . И, у њему, звезду* (Сеобе, 112), где је са јасном (објекатском, допунском) валенцом према предикатској ознаци пуне реченице – постављена у *на сл о в* и измењеног падежног облика (асс. $\emptyset \rightarrow \text{nom.}$) секвенца *Бескрајни, ѿлави круѿ. У њему, звезда* (Сеобе, 112) – сада је у рангу исказа. У ономе смислу како га дефинише М. Стевановић.

Ослањајући се управо на Стевановићеве дефиниције исказа, тада сам закључио да је тој секвенци, као таквој, валентост апсолутно мање одређена, с мање могућности поузданог успостављања предикатске ознаке. Она је, другим речима – апсолутно уопштенија, и тиме у потпунијем складу са „филозофском димензијом” коју дефинише теоретичар књижевности, дакако – помоћу филозофског инструментарија. А *насловни исказ* у целини, са поновљеном секвенцом (I и X) и асоцијацијом је, али и формом, једном од оних које као фундаменталне у свим словенским језицима, како смо видели, подразумева Р. Јакобсон – и апсолутно *п о е т с к о г* карактера, иако је део, по највећем броју чинилаца, типичног *п р о з н о г* исказа.

7. Али, о томе сведоче и приказане црте *аѿозиѿивних* и *ѿарцелисанних* синтаксичких јединица које дају модерну текстуру језичком изразу прозе М. Црњанскога. Прозодијски супрасегментални елементи који су основа ове *а п о з и т и в н е* интонације, карактеристичне за језик прозе М. Цр-

²⁶ На пример, реченица М. Црњанског најчешће је сва од интонационо одвојених (зарезом у графичкој) секвенци:

- Уосталом тако се и, главом сам, покојни Лазар Исакович јављао, као да је трговао оружјем по ваздуху, целу јесен, пре осам година, а све зато што му син није, по смрти, пробушио срце иглом (Сеобе, 210);
- То је била, често, лична служба уз Принца, чак и по спаваћим одајама и по мењачницама Грка и Јевреја, који, сви заједно, нису могли да му најме, колико му је требало (Сеобе, 211);
- Она, у Београдском граду, уопште, и није имала љубавника (Сеобе, 211);
- Гледа, као да је с неба сишла (Сеобе, 211);
- Видећи, по широким, празним пољанама, до реке, и, иза ње, до брда у плаветнилу, осети и то, у тој даљини, да није ни он рођен за сву ту неизречиво отужну досаду (Сеобе, 257).

Дакле, и тамо где „граматички” нема за издвојеношћу изричите потребе. То је значајан индикатор и *с т р у к т у р е* *на сл о в а*, који су овде били наша тема.

њанског (графички означене интерпункцијом, пре свега запетом и тачком), наравно, нису сами у формирању поетичности прозе овога писца. Они су ту уз друге језичке елементе, али структурирање врсте непотпуних реченица типа исказа (апсолутно непотпуних реченица), посебно структурирање „насловних исказа”, одн. „мото-исказа”, који чине наслове као што су: *I. Бескрајни, њлави круж.* / *У њему, звезда (Сеобе, 111) ... X. Бескрајни, њлави круж.* / *У њему звезда (Сеобе, 319)*, у којима су заступљени елементи понављања морфема (лексема) и на морфосинтасичком нивоу – чини апозитивну интонацију пишчевим језичким средством које заокружује дискурсне целине. Или су то – да кажемо обрнутим редом – језичке о з н а к е које резултирају из природно заокружених дискурсних целина, дајући датој целини целини, а тиме и целом п р о з н о м тексту – п о е т с к и карактер.

ИЗВОРИ ГРАЂЕ

М. Црњански, Сабрана дела, I. Сеобе, Просвета, Београд, 1966.

ЛИТЕРАТУРА

- А. Белић, *О сложеним реченицама и сродним њојавама*, Наш језик, н. с., V/7–8, Београд, 1954, стр. 227–234; V/9–10, Београд, 1954, стр. 297–305.
- А. Белић, *О језичкој њприроди и језичком развијку*, I, Београд, 1958₂.
- L. Bloomfield, *Language*, New York, 1958.
- П. Ивић, Место прозодијских феномена у структури језика, *Целокујна дела*, X/1, Сремски Карловци – Нови Сад, 1998.
- Р. Јакобсон, *Лингвистика и њоетика*, Београд, 1966, 32–53.
- V. Matezius, *Opšti principi jezičke kulture, Spisovná čeština a jazykova kultura*, Praha, 1932, 245–258.
- Н. Милошевић, Предговор *Сабраним делима* М. Црњанског, *Сеобе I*, Београд, 1966.
- R. Ohmann, *Generative Grammar and the Concept of Literary Style*, D. C. Freeman: *Linguistics and Literary Style*, New York, 1970, 264 (258–278).
- Ж. Станојчић, *Грамајтика и језик*, „Универзитетска ријеч”, Титоград, 1987.
- Ж. Станојчић, *О једном реченичном моделу у роману „Сеобе”*, Научни састанак слависта у Вукове дане, 20/2, Београд, 1991, стр. 135–142.
- М. Стевановић, *Савремени срјскохрватски језик*, II. Синтакса, Београд, 1986₄.
- М. Стевановић, Реченице без развијених главних делова, *Наш језик, н. с.*, IX/1–2, Београд, 1958–1959, 5–23.
- М. Стевановић, Карактер одредаба самосталних речи и разлике међу њима, *Јужнословенски филолоџ*, XXIII/1–4, Београд, 1958, 14–24.

Živojin STANOJČIĆ

FROM M. STEVANOVIĆ'S THEORIES ON SENTENCE

Summary

After lining out of M. Stevanovic's global attitudes toward the literary language and his ideas on the nature of parceled sentences, author is defining the syntactic structure of the chapter-titles in M. Crnjanski's novel "Seobe I" ("Migrations I"). The titles in the novel have the nature of mottoes and are organized either as semantic, either as semantic and formal sentence parts of the text following them. Based on very frequent type of the formally incomplete sentence, as well as on its generative "relatives" – semi-independent complements to main parts of the sentence, the isolated *n o m i n a l s e n t e n c e* (*I. Beskrajni, plavi krug. U njemu, zvezda. – X. Beskrajni, plavi krug. U njemu, zvezda*) appears suddenly in the first and the last titles. The repeating nominal sentence forms a melodic effect, giving the tone of broken syntactic entities, marked with concentrated pauses. As such, the analyzed sequences are one among more other language vehicles that contribute to the *p o e t i c* features of the novel.

ДОДАТАК (1)

Начин смештања насловних исказа у општем дискурсу „Сеоба”²⁷

I. *Бескрајни, њлави круџ.* / У њему, звезда (Сеобе, 111) – у првом његовом делу, који је, у другом делу, комбинован са формално непотпуном реченицом, и којему следи даље 8 мото-наслоа:

II. Одоше, и не остаде за њима ништа. *Нишџа* (Сеобе, 123);

III. Дан и ноћ, протицала је широка, устајала река. *И у њој њена сен* (Сеобе, 148);

IV. Оде Вук Исакович, али са њим оде и Фрушка гора (Сеобе, 165);

V. Одласци и сеобе, начинише их мутнима и пролазнима, као дим, после битака (Сеобе, 189);

VI. Прошлост је грозан, мутан бездан; што у тај сумрак оде, не постоји више и није никад ни постојало (Сеобе, 211);

VII. Тумарали су, као муве без главе; јели су, пили су, спавали су, да најпосле трчећим кораком погину, закорачивши у празнину, по туђој вољи и за туђ рачун (Сеобе, 236);

²⁷ Приказан у расправи: Ж. Станојчић, О једном реченичном моделу у роману „Сеобе”, Научни састанак слависта у Вукове дане, 20/2, Београд, 1991, стр. 135–142.

VIII. Снуждивши се, над празнином порођаја, она увиде, да јој души, ни деци, неће остати трага и умре, жалећи што не може да засити бар тело, раздрагана уживањем (Сеобе, 268);

IX. Један од њих, најбеднији, сачувао је, и после смрти, сјај свог бића. Тако је могао да се врати и да се појави, при улазу у село, на друму, на истом месту, где се расцветан јављао, у пролећу, први багрем (Сеобе, 301)

– да би се, као последњи мото-наслов, десети у књизи, појавио *п о н о - в л њ е н и* први исказ-мото:

X. *Бескрајни, ѿлави круз̄,* / У њему звезда (Сеобе, 319)

– дакле, опет – по лингвистичкој квалификацији – непотпуна реченица, номинативни исказ, праћен у другом делу наслова (од овде датог знака „/”), формално непотпуном реченицом.

